

KARLIS ULMANIS — LETTLANDS PRESIDENT

UR EN ÖSTERSJÖSTATS FRIHETSHISTORIA

Av svenske lektorn vid Riga universitet WILLIAM W. FREIJ

VI HA numera vant oss vid att betrakta de tre baltiska staterna Estland, Lettland och Litauen som ett ekonomiskt, i viss mån också politiskt block, ehuru ju detta direkta och öppet proklamerade baltiska samgående ej sträcker sig längre tillbaka i tiden än till den 14 september 1934, då den s. k. baltiska ententen efter ganska långvariga förhandlingar ingicks. Genom denna konstellation ha onekligen de till folkmängden obetydliga baltiska republikerna vunnit en pondus, som de väl icke skulle ha mäktat förvärva var och en för sig. Deras röst har blivit att räkna med i de europeiska makternas rådslag, ett faktum, som i år genom två skilda tilldragelser på det tydligaste manifesterats; den ena här åsyftade händelsen var den engelske statsmannen lord Plymouths besök i Tallinn, Riga och Kaunas, den andra utrikesminister Sänders svara svarssvit på de baltiska utrikesministrarnas besök i den svenska huvudstaden. Även inbjudan av lettiske utrikesministern Munters till Moskva, där han mottogs på ett iögonenfallande hjärtligt sätt, får kanske betraktas under samma aspekt.

Förtjänsten av dessa betydelsefulla koalitionsförhandlingars positiva resultat tillkom i hög grad Lettlands nuvarande president, Karlis Ulmanis, som med kraft trätt in för ett baltiskt samgående, sedan han ett halvår tidigare avskaffat det parlamentariska styrelsesättet i sitt land och gjort sig till letternas ledare — *Vadonis*. Med koalitionen ingående hade Ulmanis uppnått ett av de viktigaste av de mål, som han uppställt för sig efter regimförändringen; en ny seger var vunnen för hans okuvliga energi, vilken utgör förklaringen till den märkliga, ständigt stigande livskurva, som han kan blicka tillbaka på, då han i år ingick i sitt sextioförsta levnadsår. Med hårdnackad konsekvens har Ulmanis

fullföljt utformningen av sitt livsöde. Men samtidigt därmed har han kommit att på ett så avgörande sätt ingripa i sina landsmäns liv i och med bildandet och utformandet av den nya lettiska nationalstaten, att hans egna och dennas öden nästan äro identiska. Hans liv återspeglar ett halvt sekels omvälvande östeuropeisk historia.

Karlis Ulmanis föddes den 4 sept. (efter gamla stilen den 23 aug.) 1877 på Piksa gård i Berzmuiza i närheten av Jelgava (Mitau). Fadern var jordbrukare men slog sig under Ulmanis' barndom också på kreaturshandel för att förbättra sin ekonomiska ställning. Modern skildras som en kraftfull och initiativrik personlighet, en utpräglad ledarekaraktär, som bildade medelpunkten i en hängiven och beundrande krets, omfattande icke blott hennes närmaste utan också grannarna i trakten. Med en mindre vanlig viljestyrka förenade hon en fin intuition och förmåga av inlevelse, vilket gjorde, att hon väl förstod andras olyckor och alltid sökte bringa tröst och hjälp. För Ulmanis stod hon redan tidigt som en hög förebild, och då han senare uttalar sig om henne, gör han det alltid på sådant sätt, att man förstår, att han själv anser henne ha haft den allra största betydelse för hans egen karaktärsdanning. De två ledande principerna för ett lyckligt hemliv voro enligt moderns mening ordning och samarbete, och dessa bägge ord dyka sedermera gång på gång upp i Ulmanis' tal och skrifter. Samma grundsatser mötte denne också under sin tidigaste skolgång i födelsebyn. Men läraren var en lojal ryssundersåte, och för sina redan nu uppdykande reflexioner över möjligheten av en självständig lettisk stat fann Ulmanis ingen resonans.

Från byskolläraren, som visserligen inte hade så mycket av reella kunskaper att lära bort, men som förstod att lägga en fast etisk grundval hos de bättre av sina elever, kom Ulmanis till Jelgava för att där i den s. k. Alexanderskolan fortsätta sina studier. I umgänget med kamraterna och lärarna här framträdde allt tydligare vissa drag hos honom, vilka hos den senare statsmannen visat sig som konstitutiva karaktärsegenheter. Han tog medvetet avstånd från all intimitet och sökte alltid själv lösa sina små livsproblem. Han var visserligen omtyckt både av lärarna och medlärjungarna, men han hade som pojke ingen enda riktig vän. Enligt hans egna uttalanden hände det mången gång, att han bittert led av sin ensamhetskänsla i denna självskapade isolering, men i

sin brådmogna världsklohet hade han redan tagit fasta på en skepticisms sentens, som han ställde upp för sig som ett slags motto: ensam är stark. Vänskapen var ett uttryck för inre osäkerhet; den svage sökte hos vännen stöd, den starke smicker. Överhuvud taget utmärktes Karlis Ulmanis som pojke av ett för åldern ovanligt allvar. Hans handlingar föregingos oftast av ett grundligt övervägande. Innan han slog in på en ny väg, gjorde han alltid i görigaste mån klart för sig, huruvida målet, som vägen ledde fram till, var värt att sträva efter. I enlighet med denna realistiska inställ-

ning valde Ulmanis, efter examen i Jelgava, levnadsbana: var och en borde med de kunskaper, som skolan skänkt honom, gagna det samhälle i trängre mening, varifrån han utgått. I Ulmanis' eget fall gällde det att ställa sin kraft och sina kunskaper i lantbrukets tjänst. Som bondson hade han en klar insikt om de skriande missförhållanden, som hindrade det lettiska jordbrukets fria utveckling.

Sedan gammalt voro de till namnet fria bönderna praktiskt taget livegna under de dominerande tyska eller baltiska junkrarna. Dessa hade genom en kejserlig ukas av år 1819 fått sig tillförsäkrad cirka 50 procent av all landets jord. Delvis togs jorden från bönderna, och då den sedermera under hand återsålades till dem, öppnade sig storartade profitmöjligheter för de junkrar, som samvetslöst ville utnyttja dem. De tyska baronerna, som ensamma hade inflytande på administrationen, sågo också ofta till, att böndernas jord med hänsyn till beskattningen upptaxerades långt högre än deras egen. Samtidigt stiftade de ett kreditinstitut, där

bönderna för sina skatteinbetalningar och arrenden erhöles lån med jorden som säkerhet. Vanligen översteg det sedan bondens ekonomiska kraft att återbetala lånet. När han dog, måste äldste sonen tillsammans med gården också övertaga inteckningarna, och så började för honom samma ekonomiska trälldom som för fadern. Utom till låneräntor och arrendeavgifter gällde det för bonden att skaffa kontanter till ett stort antal allmänna pålagor, till underhåll av lutherska kyrkan, till vägar och gästgiverier, till folkskoleväsendet, till kommunalförvaltningen och fattigvården samt till en synnerligen betungande etapptjänst. Ytterligare tillkom en extra skatt till adeln, en utskyld, vilken givetvis måste ha varit särskilt förhatlig.

I om möjligt än odrägligare förhållanden levde de obesuttna lantarbetarna; dessas antal uppgick till mer än tjugofem tusen, och de voro i regel sysselsatta på de skattefria kronogodsens, vilka några få junkerfamiljer slagit under sig. Tillgången till arbetskraft var i allmänhet större än efterfrågan, och det var således lätt att pressa priset på arbetskraft till det yttersta. På landet uppkom — liksom i städerna — ett svältfött proletariat.

Den lettiska bonde- och lantarbetarfrågan komplicerades därigenom, att den besuttna klassen, d. v. s. de baltiska baronerna jämte inflyttade tyska bönder, måste betraktas som främlingar i landet. Deras sedvänjor och uppfattningssätt voro letternas främmande. Till det ekonomiska förtrycket kom därför för de senare känslan av att vara underkuvade av intränglingar. Det politiska hat, som härigenom alstrades, låg nu på många håll latent, men det skulle i tidens fullbordan bli en väldig energikälla för dem, som satt som sitt mål att ge letternas jord åt letternas folk. Hatet riktade sig emellertid ej blott mot de tyska godsägarna utan riktade sig efterhand också mot borgerskapet i städerna och prästerskapet, som vanligen gjorde gemensam sak med adeln.

Slutligen hade man att räkna med de nationalistiska autonomisträvandena. I dessa hade dock från början den stora massan ingen del. Först så småningom vanns den härför genom de politiska ledarnas metodiska agitation.

Det är betecknande för Karlis Ulmanis' verklighetssinne, att han först satte in sin kraft på att förbättra böndernas timliga villkor genom att lära dem utvinna mer ur jorden. Lantbruket skulle göras mer rationellt, och härvid var det inte sällan han tog de tyska kolonisterna till förebild. Tjugofem år gammal anordnade

Ulmanis år 1902 på eget initiativ i sin hembygd Berzmuiza en kurs i mjölkhushållning. Följande år vann han inträde i Zürichs polytekniska högskola, vars lantbruksfakultet han kom att tillhöra. Under ferierna vistades han emellertid i Lettland, och han började därvid allt oftare anlitas som föreläsare i jordbruksfrågor.

Studietiden vid den schweiziska högskolan fick betydelse för Ulmanis inte bara ur rent praktisk studiesynpunkt. I Schweiz lärde han sig förstå, att även ett litet folk kan äga bestånd som nation, om det har schweizarnas själsharmoni och självdisciplin. Men det allra viktigaste var, att Ulmanis här sammanträffade med några av de revolutionärer, som förvisats från Ryssland och i Schweiz funnit en tillflyktsort. Visserligen uppgav han icke heller nu sin försiktiga hållning, bröt sig icke ut ur sin isolering, men han följde med spänt intresse, hur från detta avlägsna land undermineringsarbetet i Ryssland dirigerades och hur djärva frihetsplaner smiddes. Den schweiziska tiden blev avgörande för hans politiska inställning, och man kan med säkerhet säga, att fr. o. m. denna tid hans idé om ett fritt och självständigt lettiskt folk började ta fastare form.

Av största betydelse för hans utveckling blev sammanträffandet i Zürich med idealisten och frihetshjälten Mikelis Valters, vilken sökt sig hit undan den ryska hemliga polisen. Ytligt sett voro Ulmanis och Valters direkta motsatser. Den senare var arbetarson från Liepaja (Libau), och hade på närmsta håll sett proletariats levnadsförhållanden. Enligt hans uppfattning låg den enda utsikten till räddning i ett raskt ingripande med våldsmedel. Han var klart socialrevolutionär. I timslånga diskussioner dryftade dessa bägge de gemensamma lettiska problemen. Med hela sin glöd och med uppbyggande av all sin övertalningsförmåga sökte Valters få Ulmanis över på sin revolutionära linje. Ulmanis kände sig styrkt av Valters brinnande idealitet, och det torde varit få människor, som betytt så mycket för honom som just denne revolutionär. Vid flera senare tillfällen skulle Ulmanis komma att erinra om detta sammanträffande i Zürich. Till slut förmodades han att medarbeta i en av Valters redigerad tidning med artiklar om missförhållanden på den lettiska landsbygden. Men Ulmanis' väg var dock en annan än Valters', även om målet var gemensamt för dem.

Sina teoretiska lantbruksstudier avslutade Ulmanis genom en tvåårig kurs vid lantbruksinstitutet i Leipzig. Det lettiska folk,

som han återfann efter sina studieår utomlands, var delvis ett annat, än det han lämnat. Den socialistiska agitationen hade här som på många andra håll i Ryssland nu satt in på allvar. Och resultatet var påtagligt. Den indolens, som tidigare i stor utsträckning präglat letterna och kommit dem att nedsjunka till att bli nästan viljelösa parias i händerna på de baltiska baronerna, hade på sina håll efterträtts av en begynnande moralisk självmedvetenhet. Denna utveckling gynnades av en vittutbredd demoralisering inom junkerkretsarna. Bönderna hade lärt sig inse vikten av sammanhållning, och hade man förut i desperation låtit sig förledas till planlösa och lätt kuvade upplopp mot storgodsens baroner, började man nu med hjälp av organiserade strejkrörelser skaffa sig gehör för sina rättmätiga krav. År 1905 var tiden mogen för den första stora kraftmätningen i samband med den första ryska revolutionen. Arbetsnedläggelsen var ganska allmän, och som villkor för arbetets återupptagande krävdes lägre arrenden, högre löner, bättre bostäder och mänskligt bemötande. Alla räntebetalningar inställdes, och man fordrade nedskrivning av skuldsummorna. Kampen blev efterhand alltmer förbittrad. I oktober månad funno storgodsägarna ställningen ohållbar, och de måste gå med på uppfyllandet av flera av böndernas och lantarbetarnas krav. Även om i realiteten reaktionen snart åter tog överhand och framkallade de blodiga repressalierna i december 1905, vilka kostade tre tusen letter livet, hade dock den samfällda aktionen givit de kuvade bönderna ett klart bevis på att förtryckarna kunde bekämpas.

Ulmanis hade efter hemkomsten slagit sig ned i Valmiera (Wolmar) i norra Lettland. Han hade icke tagit någon direkt del i 1905 års oroligheter, men genom sina aggressiva artiklar i den av honom redigerade »Baltijas lauksaimnieks» (Den baltiske lantbrukaren) hade han riktat de maktägandes uppmärksamhet på sig. Det dröjde icke länge, förrän man fann en anledning att försäkra sig om hans person. Han arresterades hösten 1905 och insattes i fängelse i Pskov. Under denna prøvotid stod troget vid hans sida en annan av dem, som skulle ägna hela sitt liv åt arbetet på letternas frigörelse, och som sedermera alltjämt kom att bli en rådgivare och hjälpare åt Karlis Ulmanis. Det var Hermanis Enzelins, vilken redan från början trott på Ulmanis som en framtidsman. Emellertid kunde de ryska myndigheterna icke finna någon gravare anklagelse mot den häktade, och på våren 1906 släpptes

han men måste förbinda sig att ej återuppta arbetet med redigeringen av »Baltijas lauksaimnieks». Ulmanis drog sig tillbaka till sin födelseort, där han på sin brors gård deltog i jordbruksarbetet. Han hade dock på känn, att han ej längre gick säker. Hans farhågor besannades snart. På sommaren samma år fick han på hemliga vägar underrättelse om att en ny häktningsorder mot honom utfärdats, och hans gynnare rådde honom enträget att lämna landet. Ulmanis lydde rådet. Över Petersburg och Helsingfors begav han sig till Stockholm och därifrån vidare till Tyskland. Nu följde en svår tid, ty han var i avsaknad av alla medel. Efter framkomsten skriver han hem till Enzelins: »Till Tyskland kom jag utan en kopek på fickan. Tur att jag kunde ta in hos bekanta, annars skulle jag fått stanna på gatan.»

Helst hade nog Ulmanis velat slå sig ned i Tyskland för att på nära håll kunna följa utvecklingen i hemlandet. Men då det visade sig omöjligt för honom att finna en passande anställning, måste han till sist som så många andra landsmän söka sin lycka i Amerika. Från denna tid finnas inga brev av hans hand. Han isolerade sig fullständigt och avbröt alla förbindelser med hemlandet. Först när han fått en i sitt eget tycke värdig anställning, satte han sig åter i förbindelse med Enzelins och berättade utförligt om den kamp han haft att utstå för sin existens i ett land, med vars språk och övriga förhållanden han från början var fullkomligt obekant. Här i Amerika gällde hans europeiska pappersmeriter intet, och han fick till att börja med ta anställning som vanlig lantarbetare. Senare var han sysselsatt som mejerist och lyckades slutligen få plats på laboratoriet vid en smörfabrik i Omaha. Då hade han redan helt och fullt återvunnit sin sega optimism, vilken förut varit nära att svika honom, och han skriver till Enzelins: »I varje fall är det bättre att leva här än i Tyskland. Det är en vidare, större och friare värld.» Än större blev hans tillförsikt, sedan han fått veta, att ett arbete, som han lämnat i manuskript, då han måste ge sig av från Lettland, utkommit av trycket och fått god avsättning. Boken i fråga bar titeln »Ienesiga lopkopiba» (Rationell boskapsskötsel), som synes ett rent fackverk. Dess största betydelse låg kanske emellertid inte i denna dess egenskap utan i det förhållandet, att Ulmanis' namn genom detta arbete blev allmänt bekant i jordbrukarkretsar. Det banade också väg för honom inom den vetenskapliga världen i Amerika, där han så småningom kom att betraktas som en kapacitet på sitt

speciella gebit. Sedan han genomgått Lincoln-universitetets jordbruksinstitut, tjänstgjorde han en tid som lärare därstädes.

Men just då han syntes vara på väg att skapa sig en framtid härute, kom från hemlandet meddelande om att han inneslutits i en allmän amnesti, som utfärdats för politiska fångar och landsflyktingar med anledning av det kejserliga Romanovska husets 300-årsjubileum. Och utan att tveka ett ögonblick lämnade Ulmanis allt, vad han hade för händer och återvände med första lägenhet till Europa.

I Lettland väntade honom skiftande uppgifter. Han kallades genast till konsultativ agronom i Baltiska lantbrukarföreningen, och man önskade insätta honom som redaktör för tidningen »Zeme» (Jorden). Men så långt ville icke myndigheterna gå i sin välvilja, att man åter gav honom hans starkaste vapen i händerna. Man hade hans artiklar i »Baltijas lauksaimnieks» alltfört i minne, och den ryske generalguvernören Sveigintsev inlade sitt bestämda veto. Först genom Enzelins' intervention lyckades man få motståndet upphävt. Och nu började för Ulmanis förverkligandet av de planer, som han under så många år utformat. Handlingens tid hade äntligen kommit, och alla hans företag syftade nu till ett och samma mål: ett fritt lettiskt folk. Han hade stora svårigheter att kämpa emot, men steg för steg vann han terräng. Vid sidan av sina artiklar i »Zeme» verkade han främst genom sina tal, med vilka han flitigt uppträdde i alla delar av landet. Hemligheten med hans framgång bland de lettiska bönderna, som ännu trots allt i stor utsträckning voro fångna i gammal slentrian, var hans djupa förståelse för den lettiska nationalkaraktären. Han inriktade sig på att finna gensvar i sina landsmäns känslsamhet och i böndernas jordhunger. Hans originalitet ligger alltjämt däri, att han intimt förknippar sitt nationella patos med en praktisk lantbrukares synpunkter. I sina politiska tal var han alltid något av agronom och i sina jordbruksföredrag alltid något av politisk ledare och väckare. Från behandlingen av praktiska fakta går han så småningom över till att tala om högre ting, om det lettiska folkets mission och om den heliga nationalitetsprincipen, vädjande i första hand till sina åhörarens känsla. Men han är alltid på det klara med att bondepubliken inte länge mäktar följa på en sådan flykt, och med ett mustigt skämt eller ett kärnfullt ordstäv eller en välformad aforism är han åter tillbaka på realiteternas fasta mark. Så bibehåller han tack vare ett ständigt växelspel mellan stor-

mande patos och nykter normalprosa från början till slut ett fast grepp om sina åhörare.

Det har redan betonats, att Ulmanis icke delade de socialrevolutionära idéerna om att utvecklingen borde påskyndas med våldsmedel. Händelseförloppet skulle utvecklas av sig självt och lika säkert eller säkrare på detta sätt leda fram till målet. Men det är möjligt, att denna utveckling under de då förhandenvarande omständigheterna skulle gått så långsamt, att Ulmanis ej fått bevittna dess avslutning, om icke ödet spelat de lettiska patrioterna en oväntad chans i händerna. Det var världskriget.

Vid krigsutbrottet stod det genast klart för letterna, att kriget på ostfronten i stor utsträckning skulle komma att föras just på deras område. Så blev ju också fallet. Sedan Hindenburg genom sitt framgångsrika initiativ inte bara hejdat den ryska frammarschen utan också kastat ryssarna tillbaka bortom utgångsställningarna, avstannade efter hand de rörliga operationerna för att övergå i ett segslitet ställningskrig. De mitt emot varann liggande ryska och tyska frontlinjerna hade en nordväst-sydöstlig sträckning och gingo på lettiskt territorium från Riga till Daugavpils (Dünaburg). Ställningskriget pågick här praktiskt taget oavbrutet från 1915 till den ryska upplösningen genom revolutionen 1917 och verkade fullständigt förödande på landet. Redan vid hotet av den tyska invasionen 1915 hade befolkningen gripits av panik. Utan några som helst förberedelser flydde man från gårdarna för att rädda sig undan till det inre av Ryssland. I tusental strömmade de värnlösa flyktingarna särskilt från Semgallen, där offensiven först satte in, längs floden Daugava (Düna) eller gjorde förtvivlade försök att ta sig över denna. I tiotusental drevs boskapen fram utmed vägarna och stupade i hopar. Det hela artade sig till fullständig katastrof, tills slutligen några initiativkraftiga letter gjorde ett försök att organisera evakueringen. Ulmanis ställde sig i spetsen för rekvisitionskommittén, och det behövdes hela hans väldiga andliga och fysiska styrka för att i någon mån skapa reda i det rådande kaos och rädda tusentals landsflyktiga letter från hungerdöden. Den värsta nöden förmådde han alltså lindra, men med djup bitterhet måste Ulmanis bevittna, hur hans ansträngningar att få flyktingarna att stanna i Lettland blevo utan resultat. En och en eller i spridda skaror överskredo de gränsen och försvunno ut över det egentliga Rysslands oändliga vidder. Det var en kännbar åderlätning av det lettiska folkbeståndet.

Orsakerna till denna frivilliga landsflykt har man kanske i första hand att söka i den djupt rotade olikheten mellan befolkningen i södra Lettland, de s. k. semgallerna, och liverna i Vidzeme (Livland), en olikhet, som allttjämt äger bestånd om ock i modifierad form. De flyende semgallerna voro för stolta att stanna som tjänare hos liverna, vilkas land ännu icke hotades av någon omedelbar krigsfara, och de senare kunde icke ens nu i denna allvarliga stund förneka sig nöjet att öppet visa sin ringaktning för folket i Semgallen.

Det lyckades sålunda icke Ulmanis att försona semgaller och liver, trots att han bl. a. i tidningen »Lidums» för den 21 april 1917 till slut utfärdade ett direkt upprop till dem, där han vädjade till deras besinning. »För mig», säger han bl. a., »äro liver och semgaller lika kära, men över allting annat står vårt folk såsom enhet, och det skola vi tjäna. I denna svåra prövningens stund gäller det för oss alla att visa vår verkliga kultur, vår uppriktiga fosterlandskärlek.» Denna motgång bröt emellertid icke ned hans mod. Oförtrutet fortsatte han att leda hjälpaktionen. Han strävade därvid målmedvetet efter en allt starkare koncentration, därvid tagande exempel av hjälpaktionen i Belgien. I detta sammanhang gjorde han ett intressant uttalande i »Lidums», vilket här kan anföras. Han säger här: »Den bästa organisation, som världen känner, är den, där en enda man står i spetsen och har all makten, under förutsättning att han verkligen är den rätte mannen på den rätta platsen.» Det är första gången, som han tydligt ger uttryck åt sin anslutning till ledarprincipen.

Vid revolutionens utbrott i Ryssland slog letternas nationella patos ut i full låga. Det fick riklig näring i den efter hand allt starkare poängterade nationalitetsprincipen, vilken som bekant fick sin slutliga yttre manifestation i Wilsons fjorton punkter. Därmed hade den lettiska frihetsrörelsen kommit in i ett avgörande skede. Det stod klart för Ulmanis, att tiden var inne att tillämpa den nämnda principen på det lettiska folket. Här fick man bevittna det oväntade, att han etablerade ett intimt samarbete med socialisterna. I själva verket var detta dock ingenting underligt, ty dessa strävade ju, såsom redan Mikelis Valters lärt honom, efter en upplösning av det gamla tsardömet's yttre former. Ulmanis skriver: »Nu äntligen har letternas timma slagit, och vi måste ta vårt öde i egna händer. För första gången alltsedan tyskarnas intrång i Lettland är detta möjligt. Demokratins principer,

som innebära maktens decentralisering och äro upplösningens principer, måste vi nu stödja med all kraft, ty de befordra Rysslands upplösning och komma så oss till godo. På detta sätt avlägsnas en av huvudfienderna till vår nationalism — Ryssland. Återstår endast Tyskland, men denna stat komma ententemakterna att krossa. I samma ögonblick som detta sker, måste letterna höja sin röst och kräva sin rätt till detta land, som kallas Latvija. Nu måste vi sätta in all vår kraft i organisationsarbetet.»

Ulmanis lät dessa ord, som närmast voro riktade till bönderna, följas av handling. Den lilla staden Valka i norra delen av landet, numera gränsstation på järnvägslinjen Riga—Tallinn, blev centrum för frihetsrörelsen. Därifrån ledde han organiserandet av ett jordbrukarparti. På ytterst kort tid var det hela klart. Grundstommen utgjordes av de lokalföreningar för landsbygdsbefolkningens upplysning, vilka han redan tidigare grundat och som nu i en handvändning ändrade karaktär och blevo politiska. Därmed hade han i sin hand ett parti, vilket hade alla utsikter att bli jämstarkt med det största av de redan förefintliga, det socialdemokratiska. Det konstituerande sammanträdet med det nya partiet, vilket fick namnet Lantmannapartiet, ägde rum den 29 april 1917. Dessförinnan hade Ulmanis redan den 6 april valts till Lettlands vicekommissarie. Både det socialdemokratiska partiets och lantmannapartiets ledande män insågo, att det nu icke var rätta tiden att sysselsätta sig med diskussioner om ideologiska meningsskiljaktigheter. Man måste åvägabringa ett samgående mellan partierna för att på en gemensam front kunna möta de yttre fienderna. Livlands Interimistiska Råd, den exekutivkommitté, som stöddes av Ulmanis parti, och det internationellt inriktade, av de ryska revolutionärerna influerade De Jordlösas Råd förmåddes till samverkan. Men det var alltså ett samgående för yttre strid, ej för inre arbete.

Det gällde nu att fatta beslut om hur letterna skulle förhålla sig till Ryssland, till vilket land de ju efter ryska revolutionens utbrott kommit i ett helt nytt läge. Det första beslutet gick ut på att Lettland skulle vara »en politiskt autonom enhet i Ryska republiken». Men detta beslut stannade på papperet. Det kunde ej få någon reell verkan, då ryssarna inte hade kraft, tid eller vilja att göra sitt inflytande gällande. Behövde man sålunda tills vidare icke mer räkna med ryssarna, hade man så mycket större anledning att fatta ett raskt beslut angående förhållandet till tyskarna.

I strid med bestämmelserna i fredsfördraget i Brest-Litovsk av den 3 mars 1918 hade dessa samma år satt sig i rörelse mot Riga och hotade nu staden. Den föll snart i deras händer. Tillsammans med ledarna för det demokratiska blocket inledde Ulmanis underhandlingar med tyskarna för att söka förmå dessa till att garantera lettarna vissa rättigheter. Men tyskarna voro i sin egenskap av segerherrar ovilliga att diskutera. De hade sina egna tankar om Lettlands framtid — landet skulle bli ett tyskt kolonisationsområde.

Tyvärr varade icke partiernas enighet länge. Meningarna gingo alltmera isär, och snart var splittringen fullständig. Förutom de redan omnämnda partierna, lantmannapartiet och socialdemokraterna, uppträdde också socialister och kommunister på arenan. Först sedan lantmannapartiet på sin kongress i Valka den 15 november 1918 antagit en skarp resolution, enligt vilken varje försök att hindra lettarnas enande vore att betrakta som landsförräderi, och Ulmanis med tretton deputerade-bönder begivit sig till Riga, lyckades han åter förena de stridiga viljorna. Vid (det 1917 bildade) Nationalrådets sammanträde natten mellan den 17 och 18 november 1918 — alltså några dagar efter vapenstilleståndet i världskriget — proklamerades Lettland som en fri och oavhängig republik. Till dess förste ministerpresident utsågs Karlis Ulmanis. Den högtidliga akten försiggick i Nationalteatern, alltmedan de tyska vaktposternas steg ekade i de tomma gatorna utanför.

Så hade alltså Karlis Ulmanis fått bevittna den lettiska statens födelse, och han själv var nu den, på vars axlar dess öde för den närmaste framtiden vilade. Hans första uppgift blev att rensa landet från yttre fiender, något som erbjöd hart när oöverstigliga svårigheter. Situationen kunde nästan karakteriseras som hopplös, ty den nya regeringen hade knappast en soldat, knappast ett vapen till sitt förfogande. Ulmanis fick fullmakt att fritt disponera över statskassan, men i statskassan fanns inte en kopek! Och från öster trängde ryssarna snabbt framåt. Den följande utvecklingen är alltför väl känd för att här behöva i detalj relateras.¹ Sedan de i hast rekryterade lettiska trupperna med tyskarnas hjälp drivit undan bolsjevikerna och lettarna senare med engelsmännens och fransmännens stöd den 11 november 1920 brutit de s. k. Bermondts-truppers belägring av Riga och därefter på egen

¹ En översiktlig sammanfattning av de viktigaste händelserna finnes bl. a. i A. Schück: Hur en östersjöstat föddes (i Nordisk Tidskrift 1936).

hand raskt rensat landet från fiender, stod man inför ett faktum, som två år tidigare tett sig som en omöjlighet: Lettland var fritt, och återuppbyggnadsarbetet kunde börja.

Sedan det tryck utifrån upphört, vilket svetsat partierna samman, remnade åter koalitionen. Den socialdemokratiska oppositionen blev allt starkare mot Ulmanis, och motsatserna mellan socialdemokraterna och lantmannapartiet accentuerades alltmer av Ulmanis själv, framför allt sedan regeringsmakten övergått till det förra partiet. Den 7 november 1922 trädde den av Nationalförsamlingen antagna författningen i kraft. Enligt denna skulle Lettland vara en oavhängig demokratisk republik, vars beslutande myndighet var saeiman med 100 deputerade, utsedda genom allmänna, proportionella val. I denna församling voro till slut ej mindre än 27 olika partier representerade. Förklaringen till denna splittring har man till dels att söka i de a priori förefintliga djupa skiljaktigheterna hos väljarkåren. Det var i själva verket ej blott politiska partier, som hade säte och stämma i saeiman utan ock representanter för olika religiösa åskådningar och för olika folkminoriteter.

Enligt Ulmanis' uppfattning var partisplittringen en olycka för landet, och han torde redan efter sin andra demission som ministerpresident, år 1926, ha inriktat sig på att åvägabringa en författningsförändring, gående ut på att tillförsäkra presidenten större makt.¹ Denna reform framstod för honom som en absolut tvingande nödvändighet, sedan den världsekonomiska krisen 1931 börjat göra sig kännbar i Lettland och saeiman ej kunde enas om de lämpligaste åtgärderna för dess bekämpande. Sin egen mening hade Ulmanis framlagt redan 1929 i ett ganska märkligt national-ekonomiskt arbete, betitlat »Ka pacelt un padarit ienesigu musu lauksaimniecibu?» (Hur höja vårt lantbruk och göra det inkomstbringande?), där han bland annat allvarligt går in för ett samgående i ekonomiska ting mellan de tre baltiska staterna. Av de övriga av honom föreslagna åtgärderna gingo de flesta ut på att stärka jordbrukarnas ställning. Detta måste, enligt socialdemokraternas mening, under dåvarande förhållanden komma att gå ut över industriarbetarna. Det förslag, som Ulmanis som regeringschef framlade till motarbetande av krisen, blev därför i folkrepresentationen från flera håll utsatt för skarp kritik. Detta jämte kritiken av det förslag till författningsreform, som av Ulmanis

¹ Ed. Virza: Karlis Ulmanis.

framlades för saeiman den 11 november 1933, framdrev de betydelsefulla händelserna av den 15 maj 1934.

Redan i februari 1934 torde Ulmanis ha kommit till den bestämda uppfattningen, att det nu inte längre fanns mer än en utväg att komma ut ur svårigheterna — saeiman måste försättas ur spel. Han inkallade nämligen vid denna tidpunkt lantmannapartiets kongress till Riga och lät denna ge honom förtroendevotum med avseende på hans krispolitik. Han visste nu, att hela partiet stod bakom honom och därmed också de bland landsbygdens ungdom grundade halvmilitära organisationer, som gingo — och gå — under benämningen »aizsargi», ett slags bondemilis, skyddskårer. Han hade ryggen fri och kunde slå till. Det gällde blott att avvakta det lämpliga tillfället.

För att invagga oppositionen i säkerhet visade sig regeringschefen ovanligt undfallande och gjorde vid debatterna i saeiman långt gående eftergifter för socialdemokraterna. Man fick rent av den uppfattningen, att han själv fruktade en kupp från dessas sida. Pålitliga officerare vid garnisonen i Riga samt Ulmanis' gamla förtrogna sedan frihetsstridernas dagar vidtalades i hemlighet och vunnos för ministerpresidentens kupplaner. Aizsargiförbanden fingo order att hålla sig i beredskap. Den 15 maj skulle planen sättas i verket. På eftermiddagen denna dag infann sig ministerpresidenten kl. 5 i saeimans sessionssal, men han stannade inte länge. Under föregivande av viktiga göromål begav han sig till sitt ämbetsrum i utrikesdepartementet några kvarter därifrån. Här tog han itu med utarbetandet av det manifest, som var avsett att proklameras efter statskuppens genomförande och vars nedskrivande för undvikande av onödiga risker han uppskjutit till sista stund. Först sent på kvällen var detta arbete färdigt. De i planerna invigda infunno sig i hemlighet i utrikesdepartementet. Kl. 9 alarmerades aizsargi. Kl. 11 erhöles delar av Rigas garnison order att hålla sig redo för en nattlig expedition. De dirigerades till Centraltorget i stadens östra del, där de sista befallningarna till manskapet utdelades. På bestämt klockslag besattes snabbt alla offentliga institutioner. Telefonförbindelsen avbröts. Folkets hus ockuperades, och dess röda fana utbyttes mot den lettiska röd-vit-röda. Polisen, som var i samförstånd med Ulmanis, begav sig till de hus, där oppositionens medlemmar bodde, och verkställde dessas häktning. I sitt ämbetsrum väntade Ulmanis på underrättelser om företagets utgång. I den stilla maj-

natten kunde han höra, hur artilleri körde upp framför porten till Folkets hus; han uppfattade stegen av de marscherande infanteriavdelningarna och väntade i varje ögonblick att få höra skottväxling. Men intet skott föll. I stället ekade inom kort smattret av motorecyklar mellan husväggarna. Det var de motoriserade kurererna, som kommo med de första rapporterna. Ett enda skott hade lossats, men i luften. Det hade skett, då häktningen av saeimans talman, P. Kalnins, verkställdes. Statskuppen hade alltså genomförts lika oblodigt som snabbt och effektivt. En ny era i Lettlands historia hade börjat.

De tre år, som förflutit sedan den 15 maj 1934 ha i många avseenden medfört högst betydelsefulla förändringar i Lettlands politiska och ekonomiska liv. Idealet för Ulmanis, vilken år 1936 också övertog statspresidentens befogenheter — vid ett par presidentval före 1934 hade han fallit igenom — synes i författningshänseende närmast vara ett tillstånd i stil med det gamla patriarkatet, där alla administrationens trådar löpa samman i en beskyddande landsfaders hand. Men en någorlunda allsidig granskning av denna epok kan ej pressas in inom ramen av denna uppsats. Den tarvar sin egen artikel.
